

**LİRİK KAHRAMAN TAHLİLİNDE ZAMAN DUYGUSU
(ÖZBEKİSTAN HALK ŞAİRİ CUMANİYAZ CABBAROV'UN SANATI ÜZERİNE)
The Sense of our Time Commentary of Lyric Hero
(From the Example of Works of the Uzbek Folk Poet Cumaniyaz Cabbarov)**

Şahide KERAMOVA*

ÖZET

Makalede halk şairi Cumaniyaz Cabbarov'un eserlerine özgü bir özellik olan "lirik kahraman tahlilinde zaman duygusu konusu" ele alınmıştır. Makalede şairin şiirlerinin lirik kahramanının iç dünyasında geçen dalgalanmalar tasvir edilerek zaman duygusunun poetik tasviri karşılaştırma usulüyle incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Özbek şiiri, Cumaniyaz Cabbarov'un sanatı, lirik kahraman tahlili, şiirde zaman duygusu.

ABSTRACT

In this article the author analyzes the problem sense of our time in commentary of lyric hero which is peculiar to the works of the Uzbek folk poet Cumaniyoz Cabbarov. Here the researcher researches the description of heart felling of the poet work's lyric heroes in comparative ways.

Key Words: Uzbek folk poet, lyric heroes

Yirminci yüzyılın 50'li yıllarının ortasında şahsa sığınma ilkesi eleştirilmeye başlanınca bütün Türk boylarının şiirinde olduğu gibi Özbek şiirinde de belli değişimler ortaya çıkmıştır. Dönemin önemli sosyal problemleri ve kahramanları şiirin konusu haline gelmeye başlamıştır. Bu dönemde, Aybek, Gafur Gulam, Şehyade, Mirtemir gibi şairlerin yanına Zülfiye, Asked Muhtar, Şükrulla, Şöhret, Turap Tola, Hamid Gulam gibi şairler de edebiyat sahasına girmiştir. Yeni kuşağın temsilcileri arasında Cumaniyaz Cabbarov'un şiirlerinde kalp güzelliğinin övgüsü ve geleceğe olan inanç duygusu çok daha güçlüdür. Ama o yıllarda mefkurevî baskı altında dönemin mefkuresinin talep ettiği konular ve gayeler şiir muhtevasının temelini oluşturmuştu. Söz konusu şiirlerin dönemin toplumsal yanı esas alınarak yazılmış olmasına rağmen insancıl gayeler, hürriyet, kardeşlik, adalet ve hakikat gayeleri de kaleme alınıyordu. Şiirlerde bu derin anlamların işlenmiş olması, bu eserlerin günümüzde de büyük önem kazanmasını sağlamıştır. Söz konusu eserlerde rastlanan bazı sahte gayelerin de bağımsızlık ülküsünün hakim olduğu günümüzde gücünü kaybetmiş olduğu da bir gerçektir.

* Karşı Devlet Üniversitesi Öğretim Görevlisi.

Şair Cumaniyaz Cabbarov'un sanatında da dönemin mefkuresinin baskısı altında yazılmış olan eserlere rastlanır. Fakat bu kısıtlamalar şairin mühim insancıl, manevî, ahlakî, toplumsal ve felsefî düşünceleri ileri sürmesine mani olamamıştır. Şairin şiirleri, sanat anlayışı, hayat verici duyguları, derin manaları ve samimiyetiyle okuyucuları kendine hayran bırakmıştır.

Cumaniyaz Cabbarov yarım asırdan beri sanat alanında birçok şiir, destan ve oyun yazarak edebiyat hazinemizin daha da zenginleşmesini sağlamıştır. Son yıllarda şairin eserleri farklı Türk lehçelerine aktarılmış ve Türk boyları arasında da kendi okuyucu kitlesine sahip olmuştur.

Şimdiye kadar şairin kırka yakın şiir, düz yazı ve oyun kitabı yayınlanmıştır. "Vatanımı Methederim" (1953), "Bahar Nefesi" (1956), "Hedefe Doğru" (1958), "Dağlar Sedası" (1961), "Ana Yer Koşuğu" (1962), "Tan Hayalleri" (1964), "Şiirler" (1966), "Esin Dakikaları" (1971), "İtikat" (1978), "Seçkin Eserler" (İki cilt, 1980-1981), "Aklımda Sensin" (1985), "Kalbimin Meleği" (1991), "Garip Dünyadır Sevgi Dünyası" (1996), "Hayret Alemi" (2004), "Yıldızlarda Hayalim" (2006) bu kitapların bazılarıdır.¹

Ayrıca şairin "Can Komşular", "Ziyafet", "Benim Beyaz Güvercinlerim", "İnatçılar", "Düğünden Önce Temaşa", "Yıllar Sonra...", "Çöl Çakmağı" gibi oyunları, "El-Fergani" şiirleri ve "20 Gün Defteri", "Kıyılar Hikayesi" gibi düz yazıları da vardır.²

Şairin pek çok şiiri tanınmış Özbek sanatçıları tarafından şarkı olarak söylenmiştir.

Hafız Şirazî, Übeyd Zekanî, Firdevsî, Bayron, Lermontov, Şevçenko, Robendranat Tagor gibi dünya edebiyatında isim yapmış güzide yazarlardan yaptığı çeviriler Cumaniyaz Cabbarov'un çok yönlü bir sanatçı olduğunu kanıtlamaktadır.

Şair Cumaniyaz Cabbarov edebiyat ve sanat alanındaki emeklerinden dolayı "Özbekistan'a Hizmet Yapmış Sanatçı" unvanını ve 1997 yılında Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Fermanıyla da "Özbekistan Halk Şairi" unvanını kazanmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısında, diğer Türk boylarının edebiyatında olduğu gibi, Özbek edebiyatında da dönemin ruhu ve talebiyle beslenmiş şiirler ortaya çıkmıştır. Ayrıca sanatçıların toplumsal, felsefî ve estetik ideallerini taşıyan; vatana ve insanlığa karşı sevgiyi, bütün insanlığa dair siyasî ve manevî meseleleri ele alan eserler yarattıkları da bir gerçektir. Özellikle 20. yüzyılın 50'li yılları sonunda Özbek şiirinde bazı değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin daima içinde bulunan Cumaniyaz Cabbarov arkadaşlarıyla birlikte vatandaşların manevî güzelliğini, zaman duygusunu ve geleceğe yönelik ümitlerini ifade eden eserler vermeye başlamıştır. Onun şiirlerinde toplumcu ruh sanatsal özelliklerle uyum sağlayarak büyük bir etki gücüne sahip olmuştur. Şairin ilk şiirlerinde lirik kahramanın tarihe ve zamana karşı büyük bir sorumluluk hissettiği görülür. Bu bakımdan "Ana Yer Koşuğu", "Tan Hayalleri" ve "Lirika" adlı kitaplarında yer alan şiirler önem taşır. "Toprak ile Sohbet" şiirinde topraklarımızın kaderi hakkında milletimizin duygu ve düşüncelerini anlamak mümkündür:

Ama dinleyince bazen yerin derdini,

Büyük muammadan şaşar bu başım.

Sanki toprak açar bana bağrını,

Yetmez sebebine dayancım, sabrım.³

Fikrimize göre bu mısralarda lirik kahramanın kalbinden geçen duygular vasıtasıyla zaman duygusunun poetik tahlili "Ana Yer Duygusu" seviyesine ulaşmıştır. Şimdi metinde bu duyguyu ifade

¹ C. Cabbarov, **Saylanma**, Cilt: 1-2, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1980-1981; C. Cabbarov, **Dastanlar**, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1974; C. Cabbarov, **Könglim Gözali**, Şiirler, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1991; C. Cabbarov, **Acab Dünya-Sevgi Dünyası, Şiirler**, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1996; C. Cabbarov, **Hayret Alemi** Şark Neşriyatı, Taşkent 2004.

² C. Cabbarov, **Hayret Alemi**, Şark Neşriyatı, Taşkent 2004.

³ C. Cabbarov, **Saylanma**, Cilt: 1, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1980, s. 227.

eden ayrıntılara dikkat edelim. “Ne kadar yaşlanmış ana yerimiz”, “Kimisi yer göğsüne basar ayak”, “Tıpkı anne gibi çekersin acı”, “Susuzlukta su tutar, aç kalsak ekmek”. Bu mısraların derinliklerinde toprağımızın kaderini düşünme zamanının dalgalanmalarından ayrı yaşayan çağdaş insanların kalp sesleriyle birleşmiştir.

Lirik kahramanın zaman duygusunu hissetmesi büyük şaşmanın bir göstergesi değildir, tam tersine bu noktada onun toplum karşısında bir evlat olarak vazifeleri hissetme, geleceği düşünme ve dönemin derdini paylaşma gibi özellikleri ortaya çıkmaktadır. Damin Turayev’in kaydettiği gibi şairin şiirlerinde “lirik kahraman toprağın derdini dinleyerek onun göğsünün çığnemesinden, doğanın bozulmuş olmasından dolayı üzüdür ve bunları bir şekilde kurtarma çaresini arar. Doğanın sınırını geçerek onu elimize geçirmeye çalıştığımız yılları hatırlar ve toprağımızın bugünkü haline dikkat edersek şairin telaşını daha iyi hissedebiliriz.”⁴ Gerçekten “Toprağın Gücü”, “Bahar ve İnsan”, “Ana Toprak Mucizesi” şiirlerinde yukarıda sözünü ettiğimiz gibi dönemin duygusu ifade edilmiş ise de lirik kahramanın ülkenin haline acıması, Özbek pamukçusunun emeğinin övülmesi vb. gibi özellikler okuyucunun kalbini biraz da olsa rahatlatır.

Bunu, özellikle “Toprağın Gücü” şiirinde görmek mümkündür. Bu noktada lirik kahramanın toprağa karşı olan minnet duygusunu hissederiz:

Ekşi olup kana dalgalar salar,

Şirin olup ekler ömrüne ömür.

Hatta acısı da derdi artır,

Gönlüme yar olur, gözlerime nur...⁵

İbrahim Gafurov’un belirttiği gibi “Şair hiçbir şeyi yeniden keşfetmemiştir... O sadece kendi şefkatini beyan etmektedir. Bu kalbe sığmamış bir şefkattir. Taşkın bir şefkattir!”⁶ Şairin şiirlerindeki lirik kahramanın zaman duygusu bu şiirlerin yaratıldığı 20. yüzyılın 60’lı yıllarında dikkatleri kendine çekmiştir. Özbek edebiyatına hayat veren bir nefes getiren Azat Şerafiddinov “Zaman, Kalp, Şiir” (1962) adlı eserinde şairin sanatı üzerinde durarak; onun “Dörtler Kıssası” şiirindeki mısralar ve detayların romantik bir ruh taşıyarak farklı sembollerin ortaya çıkmasına neden olduğunu büyük bir memnuniyetle kaydetmiştir: “Şiir, okyanusla tek başına 49 gün savaşarak onu yenen dört pehlivan hakkındadır. Fakat bu sadece poetik cevap değildir, o gerçek bir şiir örneğini oluşturmuştur. Hem şiir bentleri, hem de ahenk yenidir. Onlar şiirin romantik ruhunu ifade etmektedir. Romantik ruh ise, sembolün kesin boyalarla çizilmesi, karşı karşıya duran okyanus ve dört pehlivanın net bir ifadesi sonucunu doğmuştur.”⁷ Gerçekten, Şerafiddinov’un kaydettiği dört pehlivan sembolünde bulunan romantik ruh sadece o dönemin değil, belki de bütün dönemlerin duygusunu kendinde bulunduran her vatansever insanı kapsayabilme imkanını sağlamıştır.

Cumaniyaz Cabbarov’un önde gelen şiirlerden biri “Asmansay” şiiridir. Bu şiirde doğanın yüceliği ve güzelliğinden zevk alma duygusu ifade edilmiştir. “Bu lezzet, bu ilham, icat anını gönle bahşeden ey ab-ı hayat (Asmansay suları) Daha açık gösterdin bana dünyayı. Yolun açık olsun, koş, dalga atım...”

“Amuderya” şiirinde ise Cumaniyaz Cabbarov, diğer şiirlerine özgü olan çok sözlülükten vazgeçerek sadece sekiz mısra, dört beyitte ulu deryadan derin anlamlar çıkarır. Şairin mısralarını oluşturan bütün tasvir ve detaylarda vatanın kederini ve sakin hayatını ele alır.

Şekil ve içerik açısından “Güle Güle ve Merhaba” şiiri bir soneler demetidir sanki. Fakat bu şiirin her bendi on dört değil on mısradan ibarettir: bir beyti sekiz mısradır ve sonuçta beyit konumundadır.

⁴ D. Turayev, **Devr va İcad Mesuliyati**, Yangi Asr Avladi, Taşkent 2004, s. 86.

⁵ C. Cabbarov, **Saylanma**, Cilt: 1, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1980, s. 101.

⁶ İ. Gafurov, “Şiir-Kalb Tarixi”, C. Cabbarov, **Saylanma**, Cilt: 1, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1980, s. 7.

⁷ A. Şerafiddinov, **Birinçi Mociza**, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1979, s. 196.

Cumaniyaz Cabbarov'un "Güle Güle ve Merhaba" (Güle güle eski yıl, merhaba yeni yıl anlamında) şiirinde toplumlar arasındaki dostluk ele alınmıştır. Lirik kahramanın yaşamakta olduğu vatan o kadar geniş ki, ülkenin bir ucundan öbür ucuna ulaşana kadar dört mevsim geçmektedir.

Lirik kahraman eski yıldan da memnundur. Çünkü geçen yıl, ülkenin yükselmesine katkı sağlamış, tarladan ve bağlardan bol ürün alınmıştır. Lirik kahraman yeni yıldan umutludur:

Gençlik, sevgi olup her cana

Hayat veren güneş olup gir

Her aile her hanedana,

*Yeni ikbal, kıvanç olup gir.*⁸

Yüzeysel olarak bakıldığında bu mısraların sıradan kutlama sözleri olduğu izlenimini uyanabilir. Aslında öyle değildir. Mısralarda bayram sevincinin yanı sıra şairin vatanına ve halkına karşı sevgisi ifade edilmiştir.

Cumaniyaz Cabbarov'un bazı şiirlerinde o dönemin ruhunu ifade etmede estetik ideal olan toplumların dostluğu ve barış yolunda toplumların işbirliği içinde bulunması gibi hususlar kaleme alınmıştır.

Lirik kahramanın ruh dünyasında ifade edilen, şairin kimliği konusuna girerken Cumaniyaz Cabbarov'un şiirlerinde farklı bir duruma şahit oluruz. Onun lirik kahramanının ruhunda kendini "döneminin kahramanı" sayan, büyük ve kapsamlı işleriyle gurur duyan insanları görürüz. "Şecere" şiiri de aynı ahenktedir. Ama burada ailesinin geçmişini bilmediği için mahcupluk duygusu önemli bir yer tutmaktadır.

Şair şiirlerinde milletimizin ve halkımızın düşünce dünyasını oluşturan manevi güzelliklerin kökleri araştırılmaya çalışılmaktadır.

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler çerçevesinde, sonuç olarak aşağıdaki değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

20. yüzyılın 50-60'lı yıllarında şiirlerimizde konu ve lirik kahramana yaklaşım açısından bazı değişimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Sanatçılarımız bu dönemde toplumsal konulara değil, çağdaş insanların iç dünyasını araştırmaya yönelmişlerdir.

Bu dönemin sanatçıları çağdaş insanların düşüncelerini, isteklerini, sevinç ve üzüntülerini açıkça ortaya koymuşlardır. Bu sanatçıların sırasından yer alan Cumaniyaz Cabbarov da şiirlerinde insanlığa ait duyguları ifade etmiş ve bunun yanında o dönemde hakim iktidar ve topluma karşı olan itirazlarını dile getirmiştir.

Ünlü edebiyat eleştirmeni V. G. Belinskiy'nin vurguladığı gibi "Her düşünce şiirin manasını oluşturabilir, ama onun lirik kahramanın sezgisine girmesi (duygularından yer alması) gerekmektedir."⁹ Cumaniyaz Cabbarov şiirlerindeki lirik kahraman vasıtasıyla hem güzel duyguları, hem dönemin ruhunu ve hem de adalet için mücadele eden simaların ruh dünyalarını ifade etmiştir.

Şairin şiirlerindeki lirik kahramanın ruh dünyasında şairin manevi alemindeki dönemin ve çağdaş insanların arzu ve istekleri, vatana karşı sevgisi ve zaman duygusu çeşitli şekillerde ifade edilmiştir.

⁸ C. Cabbarov, **Saylanma**, Cilt: 1, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1980, s. 86.

⁹ V. G. Belinskiy, **Edebiy Arzular**, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1977, s. 112.

Kaynaklar

- 📖 BELINSKIY V. G., **Edebiy Arzular**, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1977.
- 📖 CABBAROV C., **Dastanlar**, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1974.
- 📖 -----, **Saylanma**, Cilt: 1, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1980.
- 📖 -----, **Saylanma**, Cilt: 2, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1981.
- 📖 -----, **Könglim Gözali, Şiirler**, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1991.
- 📖 -----, **Acab Dünya-Sevgi Dünyasi, Şiirler**, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1996.
- 📖 -----, **Hayret Alemi**, Şark Neşriyatı, Taşkent 2004.
- 📖 ĞAFUROV İ., “Şiir-Kalb Tarixi”. C. Cabbarov, **Saylanma**, Cilt: 1, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1980, s. 7.
- 📖 ŞERAFİDDİNOV A., **Birinçi Mociza**, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1979.
- 📖 TURAYEV D., **Devr va İcad Mesuliyati**, Yangi Asr Avladi, Taşkent 2004.